

Sygn. akt III CZ 29/16

POSTANOWIENIE

Dnia 7 lipca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku H.P.

przy uczestnictwie S. K.

o umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym S. K.

bez wymaganej zgody,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 7 lipca 2016 r.,

zażalenia uczestnika

na postanowienie Sądu Okręgowego w K.

z dnia 31 marca 2016 r.,

uchyla zaskarżone postanowienie.

UZASADNIENIE

Wnioskodawczyni H. P. wniosła o przyjęcie jej całkowicie ubezwłasnowolnionego syna S. K., którego jest opiekunem prawnym, do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody z uwagi na konieczność leczenia choroby alkoholowej, na którą cierpi.

Sąd Rejonowy w O. w postanowieniu z dnia 14 grudnia 2015 r. zezwolił wnioskodawczyni na złożenie oświadczenia w przedmiocie umieszczenia S. K. w szpitalu psychiatrycznym. Jako podstawę rozstrzygnięcia wskazał art. 156 k.r.o. w związku z art. 175 k.r.o. oraz art. 22 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (jedn. tekst Dz. U. z 2016 r., poz. 546 dalej: „u.o.z.p.”), uznając, że opiekun powinien uzyskać zezwolenie sądu opiekuńczego na umieszczenie całkowicie ubezwłasnowolnionego w szpitalu psychiatrycznym, ponieważ jest to ważna sprawa dotycząca jego praw i wolności obywatelskich. Sąd zwrócił uwagę, że jeżeli osoba całkowicie ubezwłasnowolniona jest zdolna do wyrażenia zgody, wymagane jest również uzyskanie od niej zgody na przyjęcie. W przypadku sprzecznych oświadczeń tej osoby i jej opiekuna w sprawie przyjęcia do szpitala psychiatrycznego, zgodę na przyjęcie wyraża sąd opiekuńczy właściwy ze względu na miejsce zamieszkania tej osoby. W ocenie Sądu Rejonowego, leczenie szpitalne, któremu ubezwłasnowolniony S. K. się sprzeciwia, jest konieczne, aby nie doszło do dalszej degradacji osobowościowej, charakterologicznej i psychospołecznej uczestnika. W konsekwencji Sąd Rejonowy uznał przyjęcie uczestnika do szpitala psychiatrycznego za uzasadnione w świetle art. 29 ust. 1 u.o.z.p.

Na skutek apelacji uczestnika Sąd Okręgowy w K. postanowieniem z dnia 31 marca 2016 r. uchylił orzeczenie Sądu Rejonowego, zniósł postępowanie pierwszoinstancyjne, jako dotknięte nieważnością w okresie od dnia 19 października 2015 r. i przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania z pozostawieniem mu rozstrzygnięcia o kosztach instancji odwoławczej. Sąd Okręgowy wyjaśnił, że skoro przedmiotem postępowania

była kwestia przyjęcia do szpitala psychiatrycznego osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, to zgodnie z art. 46 ust. 1 u.o.z.p. uczestnikiem postępowania oprócz wnioskodawcy powinna być osoba, której wniosek dotyczy oraz jej przedstawiciel ustawowy. S. K. z mocy prawa był więc uczestnikiem tego postępowania, jednak Sąd Rejonowy nie wymienił go jako uczestnika ani w protokołach rozpraw, ani w postanowieniu z dnia 14 grudnia 2015 r., jakkolwiek niekiedy uznawał go za uczestnika - ustanowił dla niego pełnomocnika z urzędu i nazywał go uczestnikiem w uzasadnieniu postanowienia. Sąd odwoławczy stwierdził, że w rozpatrywanym wypadku nie ma zastosowania art. 156 w zw. z art. 175 k.r.o., ponieważ zastępuje go art. 22 ust. 5 u.o.z.p., jako szczególny. Stanął też na stanowisku, że całkowicie ubezwłasnowolniony uczestnik może w tym postępowaniu podejmować czynności tylko przez swojego przedstawiciela ustawowego, którym jest jego opiekun prawny. W rozpatrywanej sprawie jednak sprawująca opiekę prawną nad uczestnikiem matka H. P. występuje jako wnioskodawca, nie może więc go reprezentować, wobec czego konieczne jest ustanowienie dla niego kuratora przez sąd opiekuńczy. Takiego kuratora uczestnik nie miał i tego uchybienia nie sanowało ustanowienie dla niego pełnomocnika z urzędu. Konkludując, Sąd odwoławczy ocenił, że uczestnik nie był należycie reprezentowany w niniejszej sprawie, co spowodowało nieważność postępowania pierwszoinstancyjnego z przyczyn wskazanych w art. 379 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., poczynając od pierwszej rozprawy. Sąd Okręgowy wskazał, że poza koniecznością ustanowienia kuratora zachodzi potrzeba orzeczenia przez Sąd Rejonowy nie tylko o zezwoleniu wnioskodawczyni na wyrażenie zgody na przyjęcie jej podopiecznego do szpitala psychiatrycznego na podstawie art. 22 ust. 5 u.o.z.p., ale także w przedmiocie zgody na przyjęcie do tego szpitala całkowicie ubezwłasnowolnionego uczestnika bez jego zgody, zgodnie z art. 22 ust. 4 u.o.z.p., ponieważ stan zdrowia pozwala mu na wyrażenie zgody w tej materii i zgody tej odmówił.

Uczestnik S. K. zaskarżył zażaleniem postanowienie Sądu Okręgowego, zarzucając, że zostało wydane w wyniku nieprawidłowego zastosowania art. 386 § 2 k.p.c. w zw. z art. 379 pkt 2 k.p.c. i w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Wniósł o jego uchylenie w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi, który

je wydał, pozostawiając mu rozstrzygnięcie o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej w postępowaniu zażaleniowym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 394¹ § 1¹ k.p.c., wprowadzony do kodeksu postępowania cywilnego ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381), umożliwił poddanie kontroli instancyjnej prawidłowości uchylecia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji (odpowiednio postanowienia co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym) i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Charakter tego zażalenia Sąd Najwyższy poddał analizie m.in. w postanowieniach z dnia 30 stycznia 2014 r., IV CZ 118/13, nie publ.; z dnia 9 stycznia 2014 r., V CZ 77/13, nie publ., z dnia 19 grudnia 2013 r., II CZ 86/13, nie publ., z dnia 22 listopada 2013 r., II CZ 79/13, nie publ. Wskazał w nich, że rolą Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym jest zbadanie, czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował przyczynę uzasadniającą wydanie orzeczenia kasatoryjnego i czy jego merytoryczne stanowisko uprawniało do podjęcia decyzji o skierowaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Przedmiot badania dokonywanego na skutek zażalenia wyznacza zakres dopuszczalnych zarzutów i powoduje, że zażalenie powinno skupiać się na kwestionowaniu wystąpienia przesłanek stosowania art. 386 § 2 i 4 k.p.c. Prawidłowość stanowiska prawnego sądu drugiej instancji co do meritum sprawy pozostaje natomiast poza zakresem kontroli zażaleniowej.

Sąd Okręgowy w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia jako podstawę uchylecia wyroku Sądu pierwszej instancji powołał art. 386 § 2 k.p.c. wskazując, że Sąd ten orzekał w warunkach nieważności postępowania, wynikającej z dwóch przyczyn - z niepotwierdzonego formalnie uczestnictwa w postępowaniu ubezwłasnowolnionego S. K. oraz z powodu jego niewłaściwej reprezentacji przez opiekuna, z którym różniły go stanowiska w kwestii potrzeby szpitalnego leczenia psychiatrycznego.

Pierwszy z argumentów Sądu Okręgowego jest w sposób oczywisty nieuzasadniony. Z protokołów rozpraw oraz z sentencji postanowienia Sądu

Rejonowego wynika nie tylko faktyczne, ale także formalnie odnotowane uczestnictwo S. K. w czynnościach sądowych, zarówno przez wpis dotyczący jego obecności, jak i przez imienne wskazanie, że sprawa dotyczy umieszczenia go w szpitalu psychiatrycznym bez jego zgody.

Jeśli chodzi natomiast o problem reprezentacji uczestnika w niniejszym postępowaniu, rozważyć należy, jaką pozycję zajmuje osoba ubezwłasnowolniona całkowicie w postępowaniu dotyczącym przyjęcia jej do szpitala psychiatrycznego. Zgodnie z zasadą ustanowioną w art. 22 ust. 3 u.o.z.p., jej przyjęcie do szpitala psychiatrycznego następuje za pisemną zgodą jej przedstawiciela ustawowego. Jeżeli jednak osoba ta zdolna jest do wyrażenia zgody, art. 22 ust. 4 u.o.z.p. wymaga uzyskania również jej zgody na przyjęcie do szpitala. Przewiduje ponadto, że w przypadku sprzecznych oświadczeń tej osoby i jej przedstawiciela ustawowego, zgodę wyraża sąd opiekuńczy, co oznacza, że świadomie wyrażone stanowisko ubezwłasnowolnionego całkowicie ma znaczenie prawne i wpływa na tok czynności sprawdzających potrzebę leczenia szpitalnego. Po myśli art. 3 pkt 4 u.o.z.p., zgoda w rozumieniu tej ustawy oznacza swobodnie wyrażoną zgodę osoby z zaburzeniami psychicznymi, która - niezależnie od stanu jej zdrowia psychicznego - jest rzeczywiście zdolna do zrozumienia przekazywanej w dostępny sposób informacji o celu przyjęcia do szpitala, jej stanie zdrowia, proponowanych czynnościach diagnostycznych i leczniczych oraz o dających się przewidzieć skutkach tych działań lub ich zaniechania. Jest to więc zgoda oceniana według innych kryteriów wyjściowych niż decydujące o zdolności do dokonania czynności prawnej. Zgoda przewidziana m. in. w art. 22 ust. 4 u.o.z.p. ma odmienną naturę, wywodzi się niezbywalnego prawa osoby, której dotyczy ingerencja w jej autonomiczne prawo, do decydowania o sobie, uzależnione jedynie od zdolności powzięcia i wyrażenia decyzji z należyтым rozeznaniem. Konstrukcja zgody na przyjęcie do szpitala psychiatrycznego osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, w wypadku kiedy osoba ta zachowuje ocenioną na podstawie art. 3 pkt 4 u.o.z.p. zdolność jej wyrażenia zakłada więc konieczność kumulatywnych oświadczeń opiekuna i ubezwłasnowolnionego. Przy tym opiekun musi wcześniej uzyskać zgodę sądu rodzinnego na swoje oświadczenie, co jest konsekwencją sądowego nadzoru nad sprawowaniem opieki, generalnie ustanowionego w art. 175 w zw. z art. 156 k.r.o. i powtórnego

w odniesieniu do zgody przewidzianej w art. 22 ust. 3 u.o.z.p. w szczególnym przepisie art. 22 ust. 5 u.o.z.p. Postępowanie toczy się przed sądem opiekuńczym przy odpowiednim zastosowaniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym, ze zmianami przewidzianymi w przepisach ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Zgodnie z art. 46 ust. 1 u.o.z.p., w sprawach dotyczących przyjęcia osoby chorej psychicznie do szpitala psychiatrycznego oraz wypisania jej z takiego szpitala uczestnikami postępowania z mocy prawa oprócz wnioskodawcy są: ta osoba oraz jej przedstawiciel ustawowy. Z kolei art. 48 u.o.z.p. umożliwia sądowi ustanowienie dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny. Ma ona też zapewnioną możliwość złożenia apelacji bez zachowania jej wymagań formalnych (art. 45 u.o.z.p.). W sprawach dotyczących przyjęcia do szpitala psychiatrycznego, osoba, która miałaby zostać w nim umieszczona korzysta więc z gwarancji procesowych wskazanych w rozdziale 5 u.o.z.p. i - ze względu na wyłączenie w tym zakresie przepisów kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym (art. 42 u.o.z.p.) - nie stosuje się do niej art. 573 § 1 k.p.c., który odmawia zdolności procesowej osobom nie mającym zdolności do czynności prawnych. W postępowaniu o umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym ubezwłasnowolniony całkowicie ma więc zdolność do czynności procesowych, podobnie jak w postępowaniu o uchylenie ubezwłasnowolnienia (art. 560 § 1 w zw. z art. 559 § 3 k.p.c.). Taki stan rzeczy - na co zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 29 czerwca 2016 r. (K 31/15, nie publ.) - uwzględnia rozwój koncepcji praw człowieka, emancypację środowisk osób niepełnosprawnych oraz postęp medycyny, zwłaszcza w psychiatrii, które przyczyniły się do wykształcenia nowego - społecznego modelu niepełnosprawności, który także w płaszczyźnie prawa nakazuje podmiotowe i indywidualistyczne postrzeganie osoby niepełnosprawnej, w ramach którego nie powinna być ona „zastępowana w podejmowaniu decyzji jej dotyczących, ale należy udzielić jej maksymalnego wsparcia, z uwzględnieniem indywidualnego stanu i ograniczeń, tak aby decyzja oparta została na jej preferencjach. Pomoc może być potrzebna przy interpretacji czy zakomunikowaniu

decyzji, ale to osoba niepełnosprawna powinna być maksymalnie zaangażowana w proces podejmowania decyzji, a nie w tej decyzji zastąpiona przez opiekuna”. Takie podejście zaleca rekomendacja nr R(99)4 Komitetu Rady Europy z dnia 23 lutego 1999 r. w sprawie zasad dotyczących ochrony prawnej niepełnosprawnych osób dorosłych oraz Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., ratyfikowaną przez Polskę w dniu 25 października 2012 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1669; por. oświadczenie rządowe z dnia 25 września 2012 r., Dz.U. z 2012 r., poz. 1170). Celem przyjętej konstrukcji jest więc upodmiotowienie osoby ubezwłasnowolnionej, co wyłącza potrzebę ustanawiania dla niej kuratora. Pomoc prawna z urzędu w czynnościach procesowych - w razie stwierdzenia przez sąd takiej potrzeby i nieustanowienia pełnomocnika przez samego ubezwłasnowolnionego (co w podobnych wypadkach dopuściło orzecznictwo - por. wyrok z dnia 24 stycznia 1968 r., I CR 631/67, OSNCP 1968, nr 8–9, poz. 153), może zostać mu przyznana także bez wniosku. W rozpatrywanym wypadku - niezależnie od tego, że nie byłyby spełnione jego przesłanki - nie może znaleźć zastosowania art. 159 w zw. z art. 175 k.r.o., ponieważ uczestnik nie jest reprezentowany przez swojego opiekuna, lecz jest podmiotem samodzielnie działającym w bezpośrednio dotyczącej go sprawie odnoszącej się do jego podstawowych i niezbywalnych praw.

W konsekwencji nie zachodziły przesłanki, które - zdaniem Sądu orzekającego - uzasadniały uchylenie zaskarżonego postanowienia z powodu nieważności postępowania.

W uzasadnieniu Sąd Okręgowy wskazał na konieczność rozważenia przez Sąd Rejonowy, czy zachodzą przesłanki do wyrażenia zgody na umieszczenie uczestnika w szpitalu psychiatrycznym przez sąd, na podstawie art. 22 ust. 4 zd. drugie u.o.z.p. Nie powołał się wprawdzie na nierozpoznanie istoty sprawy, jako kolejną przyczynę uzasadniającą potrzebę ponownego jej rozpoznania, niemniej zagadnienie to wymaga omówienia w ramach oceny, czy zaskarżone orzeczenie pomimo błędnego uzasadnienia nie odpowiada prawu (art. 394¹ § 3 w zw. z art. 398¹⁴ k.p.c.). Przedmiotem żądania wnioskodawczyni było wyrażenie przez sąd rodzinny zgody na przyjęcie uczestnika do szpitala psychiatrycznego. Zgodnie z postanowieniami art. 22 ust. 3 i 4 u.o.z.p., osoba ubezwłasnowolniona całkowicie

jest przyjmowana do szpitala za zgodą przedstawiciela prawnego, który musi uzyskać zezwolenie sądu na jej udzielenie - wobec czego konieczne jest przeprowadzenie z udziałem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie postępowania poświęconego badaniu, czy istnieją uzasadnione przyczyny zdrowotne usprawiedliwiające decyzję opiekuna prawnego. Jeżeli w toku takiego postępowania okaże się, że ubezwłasnowolniony jest w stanie z rozeznaniem wyrazić swoje stanowisko w sprawie przyjęcia go do szpitala psychiatrycznego i sprzeciwi się temu zamysłowi (skuteczność sprzeciwu nie jest obwarowana zastrzeżeniami informacyjnymi przewidzianymi w art. 3 ust. 4 u.o.z.p.) - zezwalanie opiekunowi na wyrażenie zgody staje się bezprzedmiotowe, ponieważ jedynie kumulatywna zgoda opiekuna, który legitymuje się zezwoleniem sądu oraz zgoda ubezwłasnowolnionego całkowicie, który ma być umieszczony w szpitalu psychiatrycznym, umożliwia szpitalowi przyjęcie tej osoby. Jeżeli więc - jak w rozpatrywanej sprawie - stanowiska ubezwłasnowolnionego całkowicie i jego przedstawiciela prawnego są sprzeczne - jedynym podmiotem uprawnionym zastępczo do wyrażenia zgody na przyjęcie do szpitala psychiatrycznego osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest sąd. Przedmiotowo jest to cały czas to samo postępowanie nieprocesowe, w którym ocenie podlega potrzeba leczenia stacjonarnego osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, a sposób rozstrzygnięcia jest konsekwencją stanowisk uczestników. Postępowanie nieprocesowe przewiduje większy zakres działań podejmowanych przez sąd z urzędu (w rozpatrywanym wypadku por. np. art. 46 ust. 2, art. 48 u.o.z.p.), co w tej sprawie wiąże się z potrzebą dochowania standardów związanych z ingerowaniem w szczególnie ważne, podstawowe prawa człowieka (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2009 r., I CSK 402.08, nie publ. poza bazą Lex nr 560512). Przyjąć więc należy, że sąd w postępowaniu tym decyduje, stosownie do jego przebiegu (ustaleń co do zdolności percepcyjnych i decyzyjnych osoby ubezwłasnowolnionej, a w wypadku stwierdzenia, że jest ona zdolna do wyrażenia zgody przewidzianej w art. 22 ust. 4 u.o.z.p. - od zgodności stanowiska jej i jej przedstawiciela ustawowego) jaką formułę powinno przyjąć akceptujące rozstrzygnięcie sprawy. W związku z tym Sąd pierwszej instancji rozstrzygnął sprawę co do jej istoty, skoro orzekł o zezwoleniu wnioskodawczyni na złożenie oświadczenia w przedmiocie umieszczenia S. K. w szpitalu psychiatrycznym.

Sąd drugiej instancji - jeśli uzna, że stan faktyczny uzasadnia zastosowanie art. 22 ust. 4 zd. drugie u.o.z.p. - może w tym zakresie orzec reformatoryjnie.

Zaskarżone postanowienie kasatoryjne wydane więc zostało z naruszeniem art. 386 § 2 k.p.c., nie znajduje też uzasadnienia w art. 386 § 4 k.p.c. (obydwa w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), wobec czego na podstawie art. 398¹⁵ § 1 w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c., należało je uchylić.

Z uwagi na niekończący sprawy charakter niniejszego postanowienia, orzeczenie o kosztach postępowania zażaleniowego uwzględnia treść art. 108 § 1 w zw. z art. 398²¹, art. 391 § 1 i art. 394¹ § 3 k.p.c.

kc

jw